

Федосова Олена Валеріївна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ,
Харків

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

В умовах зростання загального рівня злочинності в Україні велику занепокоєність викликає тенденція збільшення частки корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Важливу роль у своєчасному їх виявленні, попередженні та розслідуванні відіграє належне використання знань оперативно-розшукової характеристики цих злочинів.

Зазначимо, що проблема визначення оперативно-розшукової характеристики злочинів у теорії оперативно-розшукової діяльності досліджується порівняно недавно. Фахівцями у сфері оперативно-розшукової діяльності, серед яких К.В. Антонов, В.М. Аتماжитов, В.І. Василичук, Д.В. Гребельський, М.Л. Грібов, О.Ф. Долженков, І.П. Козаченко, М.В. Корнієнко, Д.Й. Никифорчук В.Д. Пчолкін зроблено значний внесок у наукову розробку визначення загального поняття, кількісного і якісного складу елементів, місця оперативно-розшукової характеристики злочинів у теорії оперативно-розшукової діяльності. Однак, незважаючи на значний внесок науковців у розробку даної проблематики, вона залишається актуальною й сьогодні.

Загальноприйнято в теорії оперативно-розшукової діяльності розглядати оперативно-розшукову характеристику злочинів з позицій функціонування суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, яка містить у собі найбільш важливі, пошукові ознаки, що у сукупності дають більш глибоке уявлення про суб'єкта злочину, дозволяють прийняти правильне рішення щодо застосування тих оперативно-розшукових засобів і методів, що забезпечують ефективне виявлення і розкриття досліджуваних видів злочинів [1; 2; 3]. Такі пошукові ознаки є структурно-змістовними елементами оперативно-розшукової характеристики, що відіграють

важливу роль у плануванні й організації розкриття всіх видів злочинів і, зокрема, корисливо-насильницьких, що вчиняються неповнолітніми.

Слід відмітити, що використання елементів оперативно-розшукової характеристики сприяє здійсненню оперативно-розшукових заходів у межах загальних форм оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України, а саме: оперативної розробки за оперативно-розшуковими справами; організації негласної роботи; ведення профілактичних, криміналістичних та оперативних обліків; оперативної профілактики тощо.

Отже, до елементів оперативно-розшукової характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми слід віднести наступні: 1) способи вчинення і приховування неповнолітніми корисливо-насильницьких злочинів; 2) особистість неповнолітнього злочинця; 3) слідова картина як «комплекс ознак» (слідів), що мають специфіку, властиву вчиненню корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніми; 4) час і місце вчинення злочинів; 5) предмет зазіхання.

Необхідно зазначити, що всі названі елементи перебувають у тісному зв'язку, при якому аналіз одного з них (способу злочину) дозволяє висувати обґрунтовані версії про осіб, що вчинили злочин. Це ж положення поширюється і на інші ознаки. Наприклад, сліди злочину відображають зв'язок з особистістю злочинця. Сліди приховання також орієнтують на коло осіб, що вчинили злочин.

Серед основних елементів оперативно-розшукової характеристики злочину домінуючу позицію займає *спосіб* його вчинення. Він охоплює систему взаємопов'язаних дій суб'єкта, що вчиняються з певною послідовністю, із застосуванням різних знарядь і засобів та спрямовані на досягнення мети злочину [4, с. 38]. Для способу вчинення злочинів за участю неповнолітніх характерним є, перш за все, непрофесіоналізм їх дій. Зокрема: відсутність ретельної підготовки до вчинення злочину; непослідовність або відсутність логіки дій (наприклад, інколи обирається найскладніший шлях проникнення на об'єкт при ігноруванні найбільш реального шляху, простого та безпечного); відсутність заздалегідь обраних місць для приховування майна, набутого злочинним шляхом, і каналів його реалізації тощо. Характерними діями неповнолітніх можна вважати факти безглузлого знищення або пошкодження майна на місці злочину, залишення нецензурних написів тощо. Розбої та грабежі, які вчиняються неповнолітніми, часто є зухвалими, цинічними,

супроводжуються безглуздою жорстокістю стосовно потерпілих (наприклад, нанесення великої кількості тілесних ушкоджень людині, навіть коли вона не чинить опору нападникам).

Одним з основних ознак способу вчинення корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх є їх груповий характер. Це обумовлено тим, що в суспільстві собі подібних у підлітка створюється відчуття свободи, з'являється можливість проявити себе на очах у друзів, що підвищує його самооцінку. Групові злочини неповнолітніх найбільш небезпечні за своїми наслідками, оскільки у кожного виникає бажання проявити себе, довести самому собі і оточуючим свою силу. При скоєнні грабежів і розбійних нападів групи неповнолітніх, як правило, використовують відкритий підхід до потерпілого з негайною вимогою у них речей і грошей, рідше підхід до потерпілого під певним приводом, після чого відбувається насильницьке вилучення цінностей та речей.

Одним із важливих елементів у структурі оперативно-розшукової характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, є типові властивості *особистості злочинця*, оскільки саме вони визначають вибір підлітками обстановки і способу злочинної дії, предмета посягання, мотиви його поведінки як в момент вчинення злочину так і після цього.

У науковій літературі прийнято виділяти декілька груп властивостей особистості: соціально-демографічні (стать, вік, соціальне становище, освіта, сімейний стан, наявність судимості та ін.), морально-психологічні (потреби, прагнення, захоплення, інтереси, світогляд підлітка) та біологічні. За даними окремих досліджень, багато неповнолітніх (особи віком від 14 до 18 років) належать до різних видів ситуативних типів злочинців, які вчиняють злочин в силу сформованих обставин, ситуації, під впливом імпульсів. Невміння володіти своїми емоціями, контролювати почуття, оцінювати ситуацію, знаходити компроміси призводить до вчинення ними злочинів з ознаками особливої жорстокості, з заподіянням фізичної чи моральної шкоди. Зазначимо, що всі властивості особистості неповнолітніх правопорушників так чи інакше знаходять відображення в їх поведінці, вчинках, стосунках з суспільством і конкретними людьми.

До *предмета зазіхання* корисливо-насильницьких злочинів, вчинених групами неповнолітніх слід віднести насамперед гроші, а також речі і предмети, що мають

вагомий грошовий еквівалент, - золоті прикраси, мобільні телефони, планшети, автотранспорт, модні предмети одягу, годинники тощо. Разом з тим в силу віку і відсутності зрілого соціального досвіду вони можуть не усвідомлювати цінності окремих предметів - хутряних виробів, модних аксесуарів, творів мистецтва. В той же час, нерідко предметом посягання стають продукти харчування, спиртні напої, а також малогабаритні предмети, що можуть бути швидко реалізовані.

До *типових слідів* можна віднести залишені на місці злочину сліди рук та взуття, які мають невеликий розмір, характерний для підлітків; сліди застосування неякісних знарядь злочину та саморобної зброї, виготовлених за відсутності відповідних навичок; нецензурні написи; недопалки, пляшки з-під спиртного.

Потерпілими від злочинів неповнолітніх нерідко є їх знайомі з числа однолітків або дітей молодшого віку - сусіди по будинку, подвір'ю, однокласники, учні молодших класів. Жертвами вуличних грабежів і розбоїв стають незнайомі люди, однак тут необхідно зазначити закономірні взаємозв'язки між властивостями жертви і особистістю неповнолітнього злочинця - потерпілими, як правило, є найменш захищені категорії громадян, які не можуть чинити опір, тобто самотні перехожі, жінки, літні люди, особи в стані алкогольного сп'яніння.

Час і місце вчинення злочинів неповнолітніми. Абсолютна більшість корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми відбувається на вулиці, в парках, скверах, магазинах, на вокзалах і транспорті, в місцях відпочинку (кафе, нічні клуби, салони ігрових автоматів) та ін. Як правило, це район, де проживає неповнолітній, або місце, де він з групою підлітків звичайно проводить свій вільний час. Виключення з цього становили хіба що розбійні напади та грабежі з проникненням в житло та інші приміщення. Вибір *часу* вчинення злочинів підлітками також визначається особливостями їх життєвого розпорядку. Дозвілля підлітків в певному віці, навіть за умови їх виховання в неблагополучних сім'ях, знаходиться під контролем дорослих. Тому вони звичайно вчиняють злочини у час, вільний від навчання, роботи, однак у нічний - рідше.

Щодо розкриття корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, узагальнення й аналіз практики дозволяє віднести до типових взаємозв'язків елементів оперативно-розшукової характеристики наступні: а) слідова картина – особистість злочинця; б) предмет зазіхання – особистість злочинця;

в) спосіб вчинення – коло осіб, причетних до його вчинення. Названі взаємозв'язки дозволяють знайти свого роду закономірності, використання яких є підставою для висування типових, а в окремих випадках і конкретних оперативно-розшукових версій, що виконують важливу роль у процесі планування й організації розкриття злочинів.

Таким чином, дані про предмет злочинного посягання, спосіб вчинення та перелік наявних слідів злочину можуть дозволити висунути обґрунтовану версію про вчинення корисливо-насильницького злочину саме неповнолітніми.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що належне використання елементів оперативно-розшукової характеристики в діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України, допомагає ефективно виявляти події та факти, що становлять оперативний інтерес, а також забезпечувати проведення оперативно-розшукових заходів щодо попередження та розкриття корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Список використаних джерел:

1. Гребельский Д. В. О соотношении криминалистических и оперативно-розыскных характеристик [Текст] / Д.В. Гребельский // Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. – М.: Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер по предупреждению преступности, 1984. – С. 73.

2. Пчолкін В. Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості : монографія / В. Д. Пчолкін. – О. : ОЮІ НУВС, 2005. – 376 с.

3. Грібов М. Л. Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями / М. Л. Грібов // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». –2014. – № 2(10): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmllozf.pdf>

4. Гора І. Поняття, спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І. Гора // Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал. - Кишинев, 2012. - № 9 – С. 35–38.